

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ СУТНАСЦЬ ПАРАЎНАННЯ ЯК СРОДКУ МАСТАЦКАЙ ВЫРАЗНАСЦІ

Параўнанне – адзінка мовы, якая валодае шматаспектнымі семантыкай і спосабамі выражэння (ад слова да тэксту), адлюстроўвае вобразнае ўспрыманне свету і мае здольнасць павялічваць аб’ём інфармацыі праз узаемадзеянне тэма-рэматычных сегментаў уласнай структуры. Семантыка, форма, лексічная выражанасць, асацыятыўныя ўяўленні што і як параўноўваецца становіцца зразумелым, рэальным працэсам праз псіхалогію ўспрымання і стварэння маўлення. Развіццё дадзенай ідэі належыць рускаму лінгвісту А.А. Патабні [11]. У залежнасці ад светаадчування чытача і аўтара, агульнай псіхалагічнай інфармацыі тэкста, у якім параўнанне выконвае часам вядучую ролю, залежыць і апісанне структурна-семантычнай разнастайнасці параўнання, семантычныя варыянты, магчымасць атрымання інфармацыі аб семантыцы параўнання, успрыманне самога параўнання як мастацкай адзінкі.

У лінгвістыцы параўнанне традыцыйна разглядаецца як адзін са сродкаў пазнання і ўспрымання рэчаіснасці, спосабаў характарыстыкі прадметаў і з’яў прыз супастаўленне з іншымі, нечым падобнымі прадметамі і з’явамі жыцця; параўнанне, як і метафару, “можна параўнаць з адзеннем, якое спачатку вынайшлі з неабходнасці, а потым сталі асэнсоўваць як “акрасу” (Цыцэрон)” [8, с. 415].

Сутнасць параўнання заключаецца ў супастаўленні аднаго прадмета (з’явы, дзеяння) з другім па інтэгральных прыкметах. У адрозненне ад іншых тропаў параўнанне мае суб’ект, г.зн. прадмет, які параўноўваецца, і аб’ект – тое, з чым параўноўваецца прадмет. Граматычна аформленае супастаўленне грунтуецца на вобразнай трансфармацыі паняцця, якое набывае ў адпаведнай маўленчай сітуацыі новае значэнне па прымеце асіміляцыі дзвюх сем [6, с. 24].

Некаторыя даследчыкі лічаць параўнанне як сінтакічна расчлянёную структуру, у якой выдзяляюцца 3 інгрэдыенты: 1. рэферэнт (тэма; тое, што параўноўваецца); 2. агент (вобразны сродак; тое, з чым параўноўваецца); 3. модуль (падстава для параўнання) [7, сс. 129 – 130; 5, с. 6]. Першыя два інгрэдыенты з’яўляюцца экспліцытна выражанымі, трэці можа прысутнічаць толькі імпліцытна і пры гэтым насіць аказіянальны характар. У аснову намінацыі ў гэтым выпадку кладзецца не найбольш істотная, а індывідуальная, нетрадыцыйная, часта нечаканая і выпадковая прыкмета [16, с. 31] (між іншым, у беларускім мовазнаўстве ў якасці тэрмінаў, якія абазначаюць кампаненты параўнання, шырэй выкарыстоўваюцца “суб’ект параўнання”, “аб’ект параўнання”, “аснова параўнання” [13, сс. 7 – 8; 2, с. 175; 6, с. 24]).

Па традыцыі, якая ідзе з антычнасці, параўнанне разглядаецца ў цеснай сувязі з метафарай [4, с. 299 – 305]. Параўнанне з'яўляецца пачатковым этапам утварэння метафары, стрыжнем для далейшых семантычных пераўтварэнняў слова [7, сс. 127 – 134]. У метафары фармальна не акрэслены суб'ект, яна мае толькі аб'ект параўнання. На падставе гэтага некаторыя даследчыкі, апіраючыся на ідэі Арыстоцеля, пад метафарай разумеюць скарочанае або скрытае параўнанне [1, с. 297]. Сапраўды, метафара грунтуецца на адным з універсальных сродкаў чалавечага ўсведамлення – параўнанні, супастаўленні новага прадмета з ужо вядомым і выдзяленні пры гэтым агульных іх уласцівасцей. Некаторыя даследчыкі разглядаюць метафару як эліптычнае параўнанне, у якім выражаюцца адносіны дадзенага калектыву да аб'ектыўнай рэальнасці [9, с. 94].

Параўнанне з'яўляецца асновай для далейшага семантыка-метафарычнага развіцця слова. Калі асацыятыўныя сувязі набываюць стабільны і ўстойлівы характар, замацоўваюцца ў свядомасці моўнага калектыву, то адбываецца рэдукцыя экспліцытнага параўнання ў метафару. Пры гэтым першы інгрэдыент параўнальнага звароту як бы адсоўваецца на другі план, паступова затухае і пераўтвараецца ў імпліцытны. Пэўны перыяд параўнанне і метафара могуць суіснаваць у межах адзінага сінхроннага зрэзу. Працэдура параўнання не тое ж самае, што і метафара, і не кожнае параўнанне можа быць рэдуцыравана ў метафару [15, сс. 15 – 16].

Наяўнасць імпліцытнага значэння ў параўнанні дае магчымасць адрозніваць вобразныя параўнальныя канструкцыі ад параўнальна-раўналежных, нявобразных, якія ўказваюць толькі на адпаведнасць прымет або дзеянняў адных прадметаў і з'яў з другімі без іх вобразнага суаднясення [12].

Параўнанне па-рознаму класіфікуецца ў лінгвістыцы: яго адносяць то да тропай, то да фігур. Супярэчнасць у класіфікацыі выклікана тым, што адны даследчыкі не бачаць у параўнанні змянення значэння слова, іншыя лічаць, што ў параўнанні адбываецца семантычнае прырашчэнне сэнсу слова і вобразнае параўнанне з'яўляецца семантычнай адзінкай. Аналіз лінгвістычных прац па данай праблеме дае падставу сцвярджаць, што большасць даследчыкаў лічыць параўнанне тропам, таму што ў ім яўна выражаны механізм трапеізацыі [14, с. 337; 16, с. 24].

У беларускім мовазнаўстве да нядаўняга часу пераважала традыцыйнае тлумачэнне параўнання і давалася больш у літаратуразнаўчым аспекце. Характарыстыка параўнання засноўвалася на прыкметах не столькі моўнага, колькі прадметна-лагічнага характару. Трапеізацыя як прадмет лінгвістычнага даследавання з'яўляецца куды больш складаным працэсам. Гэта не проста вышукванне разнастайных аналагаў, а глыбокае ўнутранае семантычнае пераўтварэнне, калі матывацыя значэння слова можа выяўляцца імпліцытна. Услед за

расійскімі даследчыкамі ў аснову лінгвістычнай характарыстыкі параўнанняў бяруцца прыметы моўнага характару: прыналежнасць слова да лексіка-граматычнага класа, тып адносін лексічных сувязей і г.д. [17].

Да сённяшняга часу ў беларускай лінгвістыцы неадзначна разглядаецца сінтаксічная прырода параўнальных канструкцый. Гэту праблему, на нашу думку, правільна акрэсліла Т.П. Бандарэнка, якая лічыць, што сінтаксічную прыроду параўнальных канструкцый неабходна разглядаць у комплексе семантычных, сінтаксічных і марфалагічных прымет, улічваючы дамінуючую ролю семантычнага фактару [2, с. 179].

У залежнасці ад спосабу граматычнага афармлення параўнанні падзяляюцца на злучнікавыя і бяззлучнікавыя.

Злучнікавыя параўнанні афармляюцца пры дапамозе параўнальных злучнікаў *як, нібы, нібыта, бы, быццам, што* і інш. Злучнікавыя параўнанні як частка простага сказа атрымалі назву “параўнальныя звароты”. Традыцыйна параўнальныя звароты разглядаюцца як сінтаксічная з’ява, але пры гэтым звяртаецца ўвага і на лексічную суаднесенасць, якая з’яўляецца асноўным паказчыкам наяўнасці ў сказе параўнальнага звароту. Лексічная суаднесенасць складае сэнсавую, рэчыўную аснову для параўнальнага звароту. Гэта вельмі важна ўлічваць, бо параўнальнымі злучнікамі могуць уводзіцца не толькі параўнальныя звароты, што нярэдка прыводзіць да змешвання разнародных сінтаксічных з’яў [2, с. 174].

Граматычна бяззлучнікавыя параўнанні афармляюцца лексічнымі сродкамі *падобны да (падобны на), выдаваць (выдаваў на, выдаваючы), здаецца, нападобе, нагадваць, назоўнікамі ў форме творнага склону, прыназоўнікава-склонавымі формамі імя (параўнальныя адносіны выражаюцца з дапамогай прыназоўнікаў з, на, у, накшталт, на манер, на ўзор і інш.)*.

У беларускім мовазнаўстве параўнальныя канструкцыі разглядаюцца таксама па спосабе марфалагічнага выражэння інтэгральнай прыметы (асновы параўнання). У адпаведнасці з марфалагічным выражэннем інтэгральнай прыметы параўнанні падзяляюцца на дзеяслоўныя, прыметнікавыя, прыслоўныя і назоўнікавыя [13, сс. 9 – 11; 10, сс. 9 – 10].

Параўнанне – складаная лексіка-семантычная і структурна-граматычная адзінка мовы. З’яўляючыся сродкам мастацкай выразнасці, яно служыць асновай для стварэння іншых тропай, у прыватнасці метафары. У сувязі з гэтым параўнанне займае адно з цэнтральных месцаў у сістэме моўных вобразных сродкаў мастацкага тэксту.

Літаратура

1. Арутюнова, Н.Д. Метафора / Н.Д. Арутюнова; Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990.

2. Бандарэнка, Т.П. Параўнальныя канструкцыі / Т.П. Бандарэнка; Беларуская граматыка. Ч. 2. – Мн., 1986.
3. Барысенка, В.Я. Моўна-выяўленчыя сродкі ў паэзіі Васіля Віткі: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / В.Я. Барысенка; МДП імя Н.К. Крупскай. – Мазыр, 2002. – 20 с.
4. Будагов, Р.А. Метафора и сравнение в контексте художественного целого / Р.А. Будагов. Человек и его язык. – 2-е изд. – М., 1976.
5. Бузук, Н.П. Сравнение в языке современной белорусской художественной прозы (структурно-грамматический и стилистический анализ): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Н.П. Бузук; АН БССР, Ин-т языкознания им. Я. Коласа. – Мн., 1990. – 21 с.
6. Іўчанкаў, В.І. Тыпы параўнанняў у творах У. Караткевіча і іх структура / В.І. Іўчанкаў; Беларуская лінгвістыка. – 1987. – Вып. 32. – С. 24 – 30.
7. Купина, Н.А. Сравнение как этап, предшествующий возникновению метафорического слова / Н.А. Купина; Сб. Научные труды Курского педагогического ин-та, т. 62 (155). – Курск, 1976.
8. Малажай, Г.М. Параўнальныя канструкцыі / Г.М. Малажай; Беларуская мова: Энцыкл. / Беларус. Энцыкл.; Пад рэд. А.Я. Міхневіча; Рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мн., 1994.
9. Никитин, М.В. О семантике метафоры / М.В. Никитин; Вопросы языкознания. – 1979. – № 1. – С. 91 – 102.
10. Паплаўная, Л.В. Моўныя сродкі выяўленчай выразнасці ў паэзіі Пімена Панчанкі: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / Л.В. Паплаўная; ГДУ імя Францыска Скарыны. – Гомель, 2003. – 22 с.
11. Потебня, А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М., 1976.
12. Рабкевіч, В.І. Параўнальныя звароты / В.І. Рабкевіч; Навук. працы педінст. імя А.М. Горкага. Філалогія. – Мн., 1975. – Вып. 1, Т.5. – С. 42 – 48.
13. Рабкевич, В.И. Сравнительные конструкции в языке белорусской художественной литературы: (Структурно-грамматический анализ): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / В.И. Рабкевич; АН БССР, Ин-т языкознания им. Я. Коласа. – Мн., 1973. – 27 с.
14. Розенталь, Д.Э., Теленкова, М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М., 1985.
15. Старычонок, В.Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў: манаграфія / В.Д. Старычонок. – Мн., 2007.
16. Старычонок, В. Д. Полісемія ў беларускай мове (на матэрыяле субстантываў) / В.Д. Старычонок. – Мн., 1997.
17. Черкасова, Е.Т. Опыт лингвистической интерпретации тропов / Е.Т. Черкасова; Вопросы языкознания. – 1968. – № 2. – Сс. 28 – 38.